

ZAGATE TRAJNOSTNEGA RAZVOJA V POMURJU

Dr. Katja Vintar Mally

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2,
SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: katja.vintar@ff.uni-lj.si

Žiga Rešek

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2,
SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: ziga.resek@gmail.com

Katarina Trstenjak

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2,
SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: katarina.trstenjak@amis.net

Matjaž Budkovič

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2,
SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: matjazbd@gmail.com

Žiga Ban

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2,
SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: ziga.ban@gmail.com

Sabina Žnidarič

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2,
SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: sabina.znidaric@gmail.com

Izvleček

Prispevek kritično vrednoti razmere na področju doseganja ciljev trajnostnega razvoja v statistični regiji Pomurje. Natančna analiza ekonomskih, socialnih in okoljskih kazalcev razkriva prednosti in pomanjkljivosti dosedanjega razvojnega vzorca. Predstavljena je tudi sintezna primerjava Pomurja z drugimi slovenskimi regijami in temeljne smernice nadaljnega socialnoekonomskega razvoja Pomurja v okviru nosilnih zmogljivosti okolja.

Ključne besede: regionalni razvoj, trajnostni razvoj, Pomurje, Slovenija.

DILEMMAS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN POMURJE

Abstract

The paper aims to present the critical evaluation of progress in achieving the sustainable development goals in Pomurje statistical region. In-depth analysis of economic, social and

environmental indicators reveals advantages and deficiencies of current development pattern. Comparison of Pomurje and other Slovenian regions is presented as well as some fundamental guidelines for further socio-economic development of Pomurje within the carrying capacities of its environment.

Key words: regional development, sustainable development, Pomurje, Slovenia.

1. Uvod

Slovenija se je v zadnjem desetletju z oblikovanjem novih temeljnih razvojnih dokumentov nedvoumno zavezala k uveljavljanju paradigme trajnostnega razvoja. V praksi udejanjanje zavez večkrat naleti na ovire in različne interpretacije, razlikujejo pa se tudi možnosti in obseg udejanjanja razvojnih zamisli v posameznih delih države. Prispevek skuša osvetliti trenutno stanje in trende na področju doseganja bolj uravnoveženega socialnega, ekonomskega in okoljskega razvoja v slovenskih regijah. Poseben poudarek je namenjen Pomurski regiji in zagatam, ki jih zahteve trajnostnega razvoja prinašajo tej socialno-ekonomski šibki slovenski regiji.

Številni teoretiki trajnostnega razvoja so prepričani, da je regija, kot vmesna raven med državo in občinami, najprimernejša za uveljavljanje koncepta trajnosti, saj se v njej srečujejo ukrepi državne politike (t. i. top-down pristop) z lokalnimi politikami, interesi in pobudami (t. i. bottom-up pristop) (Vintar 2003). Ob usklajevanju omenjenih interesov mora regija zadovoljevati še različne potrebe prebivalstva, skrbeti za skladnejši notranji razvoj (blažitev razlik med središčem in periferijo), razvoj infrastrukture in ustrezno rabo tal, za varstvo okolja in razvoj endogenih družbenih potencialov ter regionalne identitete (Walser in Thierstein 2000), kar dolgoročno prispeva k njeni vitalnosti. Na presečišču zahtev trajnostnega in regionalnega razvoja se srečamo z neko novo kakovostjo v razvoju regije. Govorimo lahko o sonaravnem regionalnem razvoju kot uravnoveženem gospodarskem, družbenem in okoljskem razvoju regije, ki temelji na premišljeni rabi endogenih regionalnih virov (naravnih oziroma okoljskih, gospodarskih, infrastrukturnih in človeških) ob hkratnem upoštevanju nosilnih zmogljivosti okolja. Kot takšen je sonaravni regionalni razvoj eden od možnih in dolgoročno tudi najbolj zaželenih scenarijev za prihodnji razvoj določene regije (Vintar 2003). Poudarek je na oznaki "sonaraven", saj gre vendarle za praktično udejanjanje načel trajnosti v regiji (tj. prilagajanje in uravnovežanje človekovih dejavnosti z nosilnimi zmogljivostmi okolja), četudi so razvojna prizadevanja regije nujno vpeta v tista na nacionalni in globalni ravni, ki imajo za cilj trajnost kot univerzalni koncept. Zatorej je v nadaljevanju med drugim govora tudi o kazalcu sonaravnega regionalnega razvoja, uporabljenem za namene sintezne primerjave dosežkov posameznih regij. Empirična proučitev v prispevku se namreč osredotoča na analizo niza izbranih kazalcev na ravni slovenskih statističnih regij. Za študijo primera je bila izbrana statistična regija Pomurje, ki sodi s skupno 27 občinami, v katerih na 1.337 km² živi okrog 122.000 prebivalcev (Statistični ... 2007), med srednje velike slovenske regije. V odvisnosti od razpoložljivih podatkov je bila proučitev za izbrano regijo razširjena tudi na občinsko raven.

2. Metode dela

Napredek na področju doseganja ciljev (trajnostno) sonaravnega razvoja običajno spremljamo s pomočjo izbranih kazalcev. V pričujoči raziskavi je bil uporabljen nabor skupno 32 kazalcev, ki so bili metodološko natančno opredeljeni že za raziskavo sonaravnosti razvoja

slovenskih regij koncem 90. let 20. stoletja (glej Vintar 2003)¹. V skladu s tematskim modelom jih delimo na skupino ekonomskih, socialnih in okoljskih kazalcev. Znotraj posameznega področja skušamo čimbolj celovito pokriti za vesplošno blaginjo pomembne vsebine. Izkaže se, da je za obravnavo socialnih in okoljskih tematik potrebno znatno večje število kazalcev kot za ekonomsko področje, kjer so bili v daljši zgodovini izračunavanja razviti bistveno bolj sintezni kazalci (npr. sistem nacionalnih računov). Posledično je bilo ob šestih ekonomskih kazalcih uporabljenih kar 12 socialnih in 14 okoljskih kazalcev (preglednice 1, 2 in 3). Vsekakor je nabor kazalcev odraz tako trenutnega zaznavanja in vrednotenja razvojnih vprašanj ter poznavanja delovanja sistemov in vzročno-posledičnih zvez znotraj njih, kakor tudi razpoložljivosti podatkov. Vsak sistem kazalcev mora biti odprt za dopolnitve in izboljšave, v kar nas silijo novo pridobljena znanja, spremembe vrednostnega sistema, statistične izboljšave, ipd. (Vintar Mally 2006). Prav zaradi sprememb pri izračunu nekaterih kazalcev rezultati pričujoče raziskave niso povsem primerljivi s predhodno. Dodatna metodološka šibkost nastopi zaradi pomanjkanja podatkov za številne pomembne kazalce na ravneh nižjih od državne, zaradi česar se uporabljajo nadomestni in reprezentativni kazalci, ki pa pogosto niso mednarodno primerljivi in le deloma nakažejo problematiko. Cela vrsta pomembnih tem ostaja preslabo zastopanih, saj bi morali zanje razviti bolj sintezne kazalce (npr. skupno energetska obremenjevanje kmetijstva, skupno onesnaževanje ozračja, skupno onesnaževanje in kakovost voda, nastajanje in ravnanje z odpadki in podobno) (ibid.).

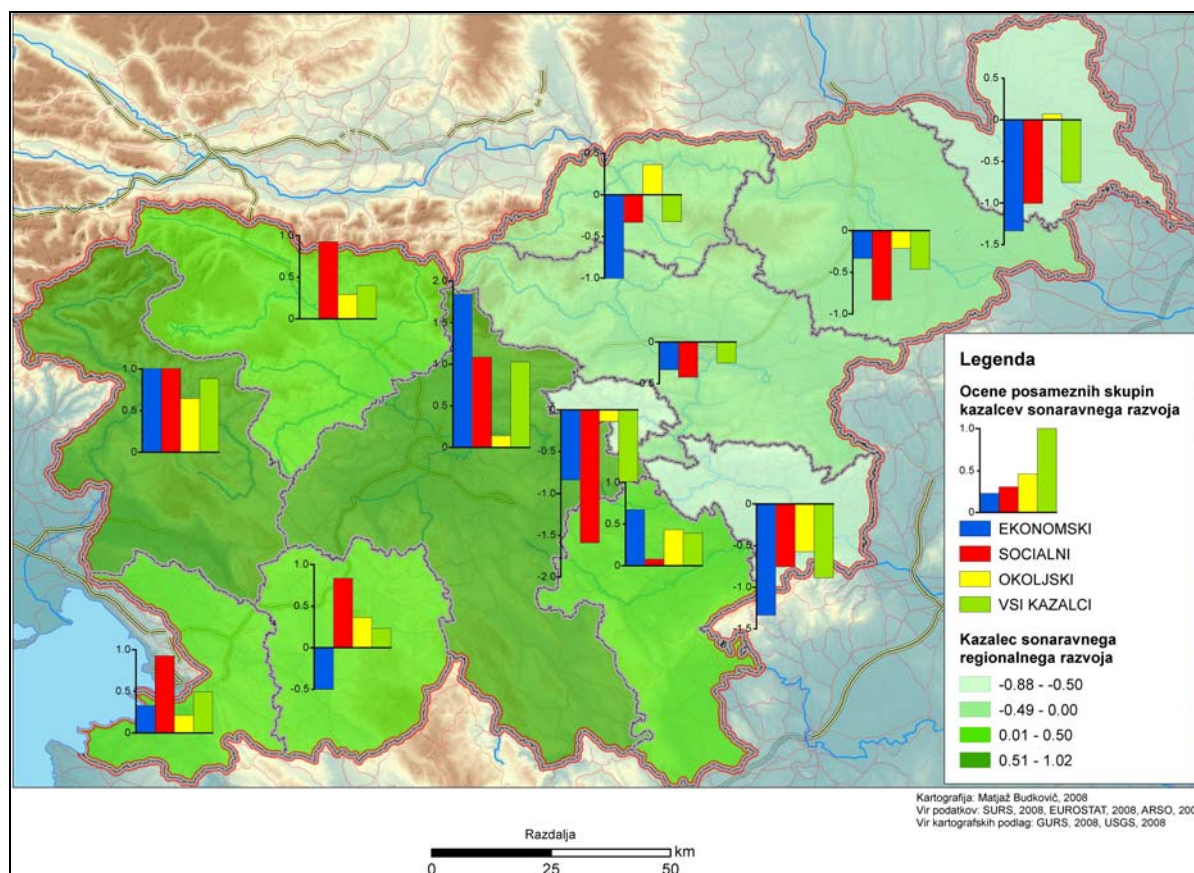
V nadaljevanju proučitve je sledilo agregiranje kazalcev. V ta namen so bila uporabljena enotna merila in ocene za vse vključene kazalce. Glede na prispevek posameznega kazalca k udejanjanju sonaravnega razvoja so za vsako statistično regijo na voljo štiri ocene: --, -, + in ++. Že pri vsebinski opredelitvi kazalca se določi, ali je zviševanje njegove vrednosti dobrodošlo (npr. večanje deleža zavarovanih območij) ali nezaželeno (npr. večanje deleža brezposelnih). V skladu s tem izhodiščem se ocena za posamezni kazalec dodeli vsaki od regij z uporabo standardnega odklona. V kolikor se vrednost posameznega kazalca za določeno regijo odklanja za manj kot en standardni odklon od aritmetične sredine, se dodeli ocena + ali –, pri večjem odklonu pa se ocena podvoji (++ ali --). V naslednjem koraku je mogoče te ocene sešteti in izračunati povprečje za vsako od treh razvojnih področij (ekonomsko, okoljsko, socialno). Povprečje ocen omenjenih treh področij ustreza vrednosti tako imenovanega kazalca sonaravnega regionalnega razvoja, ki se lahko izračuna za vsako posamezno statistično regijo. Posledično je bil vsaki skupini kazalcev (okoljskih, socialnih in ekonomskih) zagotovljen enak vpliv na višino sinteznega kazalca (Vintar 2003). Uporabljeni metodološki koraki sicer omogočajo podrobno analizo razmer in trendov v posameznih regijah ter sintezno vrednotenje razvojnih razlik med regijami, vendar pa način standardizacije ne zagotavlja niti mednarodne primerljivosti (ker primerjave izhajajo iz relativnega položaja regij glede na njihovo povprečje) niti neposredne medčasovne primerljivosti (saj se povprečje regij iz leta v leto spreminja). Slednja je smiselna le v okviru posameznih kazalcev. Nerešena ostaja tudi dilema pripisovanja ustrezne teže posameznim kazalcem, saj v praksi niti dva kazalca ne predstavljata vsebin z enakim vplivom na splošno blaginjo družbe (Vintar Mally 2006). Kljub naštetim pomanjkljivostim pa kazalci prinašajo pomembna sporočila za širšo javnost in oblikovalce razvojnih politik.

¹ Za sodelovanje pri tokratni raziskavi se zahvaljujemo vsem slušateljem Usmeritvenega predmeta Varstvo geografskega okolja v 3. letniku študijskega leta 2007/2008, ki so pripomogli k nastanku pričujočega prispevka z zbiranjem in obdelavo podatkov ter svojimi razmišljanji.

3. Rezultati vrednotenja za slovenske statistične regije

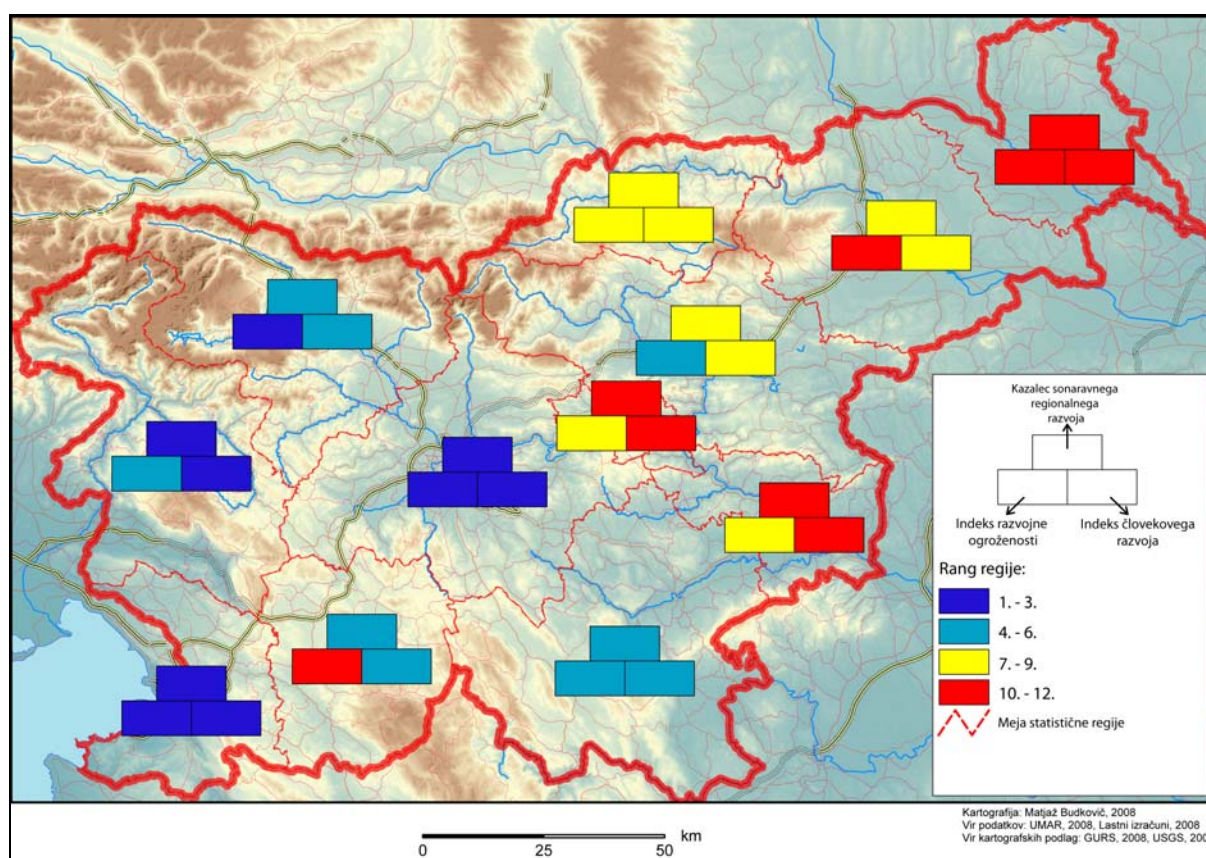
Kvantitativna analiza in vrednotenje 32 ekonomskih, socialnih in okoljskih kazalcev z vidika ugodnosti za udejanjanje sonaravnega razvoja v slovenskih statističnih regijah opozarjata na velike medregionalne razlike. Te so po absolutni razliki med povprečno oceno najbolj in najslabše uvrščene regije največje na ekonomskem področju (3,17), ki mu sledita socialno (2,66) in okoljsko (1,21) področje. Ugotavljamo, da so se v primerjavi s stanjem na prelomu tisočletja v zadnjih letih v povprečju nekoliko zmanjšale gospodarske in okoljske razlike, medtem ko so se socialne razlike med slovenskimi statističnimi regijami povečale.

Glede na vrednosti kazalca sonaravnega regionalnega razvoja (KSRR) in povprečnih ocen posameznih skupin kazalcev (slika 1) najbolj neugodne razmere izkazuje Spodnjeposavska in Zasavska statistična regija, ki imata prav vse vrednosti negativne in sta na zadnjih dveh mestih tudi po višini sinteznega kazalca. Sledi jima Pomurska regija z izrazito negativno ocenjenimi ekonomskimi in socialnimi kazalci, a rahlo pozitivno oceno okoljskih kazalcev. V skupini z negativnimi vrednostmi KSRR so tudi Podravska, Koroška in Savinjska regija. Na prvem mestu po višini KSRR je Osrednjeslovenska regija, zlasti po zaslugi izrazito ugodnih gospodarskih razmer. Sledijo ji Goriška, Obalno-kraška, Gorenjska regija in Jugovzhodna Slovenija s pozitivnimi ocenami na vseh proučevanih razvojnih območjih. Med regijami s pozitivno vrednostjo KSRR ima edino Notranjsko-kraška regija negativno povprečje ekonomskih kazalcev, ki pa jih pretehtajo nadpovprečno ugodne socialne in deloma tudi okoljske razmere.

Slika 1: Kazalec sonaravnega regionalnega razvoja v slovenskih statističnih regijah na začetku 21. stoletja.

Primerjava rangov slovenskih regij po različnih merah razvoja (slika 2) pokaže na mnoge podobnosti, četudi vključujejo različne kazalce in jih združujejo na različne načine. Indeks človekovega razvoja je denimo pridobljen izključno iz socialno-ekonomskih kazalcev (kazalci izobrazbe, pričakovane dolžine življenja in dohodkov). Tudi indeks razvojne ogroženosti vključuje večinoma socialno-ekonomske kazalce, saj sta med enajstimi kazalci dejansko le dva okoljska kazalca (delež prebivalstva, priključenega na javno kanalizacijo in delež območij Natura 2000). Praviloma zasedajo najvišja mesta regije v zahodni polovici države, medtem ko na repu lestvic najdemo zlasti Pomursko, Zasavsko in Spodnjeposavsko regijo. Od te sheme najbolj izstopata po indeksu razvojne ogroženosti Notranjsko-kraška in Savinjska regija. Z vidika prihodnjega razvoja je zelo neugodno, da imajo ravno regije, ki so trenutno najbolj oddaljene od sonaravnih praks, hkrati tudi omejene razvojne potenciale, in obratno. Zato niso odveč opozorila pred realno nevarnostjo povečanja regionalnih razlik med slovenskim "bolj razvitim zahodom" in "manj razvitim vzhodom", zlasti če bi se gospodarska rast dosegala na račun izčrpavanja okoljskih in človeških virov – torej na zelo nesonaraven način.

Slika 2: Primerjava rangov slovenskih regij po različnih merah razvoja na začetku 21. stoletja.

Opomba: Indeks razvojne ogroženosti je izračunan s podatki za obdobje 2001–2004, indeks človekovega razvoja za leto 2003, kazalec sonaravnega regionalnega razvoja pa večinoma s podatki za obdobje 2003–2007.

4. Razvojni trendi in možnosti Pomurja

Za celovito oceno razvojnih trendov na eni strani in možnosti prihodnjega razvoja na drugi je nujna interpretacija posamezne skupine ekonomskih, socialnih ali okoljskih kazalcev v povezavi z drugima dvema skupinama, saj si le tako zagotovimo boljši vpogled v delovanje izbrane prostorske enote (npr. mesta, regije, države) (Vintar Mally 2007). Gospodarski razvoj

ustvarja nepogrešljivo materialno podlago trajnostnega razvoja. Odločilnega pomena je zasnova proizvodnje v prihodnosti, tako glede vrst in obsega proizvedenega blaga in storitev, kot tudi njihove razdelitve. Gospodarska rast brez zviševanja učinkovitosti rabe virov in razvoja okolju prijaznih tehnologij vodi k večji porabi virov in večjim emisijam, zato je pomembno dati primeren poudarek investicijam in raziskavam (Wegener in Spiekermann 2000). Stabilno in konkurenčno gospodarstvo države in njenih regij je zagotovo temeljni predpogoj za doseganje blaginje, hkrati pa je neposredno povezano s pritiski na okolje in kakovostjo življenja prebivalcev. Zato nas v sklopu proučitve ekonomskih kazalcev zanima zlasti uspešnost Pomurske regije, ekonomska moč gospodarstva in prebivalstva, zaposlitvena struktura ter razvojna usmerjenost v obliki investicij in raziskovalne dejavnosti (preglednica 1).

Glede na povprečno oceno ekonomskih kazalcev se Pomurska regija uvršča na zadnje mesto, skupaj s Spodnjeposavsko regijo. V letu 2005 je Pomurska regija dosegala vsega okrog dve tretjini državnega bruto domačega proizvoda (BDP) na prebivalca in tri četrtine povprečne osnove za dohodnino na prebivalca, kar je bil v obeh primerih najslabši rezultat katerekoli slovenske regije. Po izračunih Statističnega urada (medmrežje 2) je v zadnjem desetletju regija vseskozi povečevala zaostanek v doseženem BDP na prebivalca, ki je denimo še leta 1995 dosegal okrog 75 % slovenskega povprečja. Posebej zaskrbljujoča je nizka bruto dodana vrednost na prebivalca, saj že od začetka 90. let 20. stoletja izkazuje upad glede na državno povprečje (Vintar 2003) in je leta 2005 dosegala skromnih 41 % slovenskega povprečja. Kupna moč prebivalstva (merjena v bruto osnovi za dohodnino) je znotraj regije zelo neenakomerna. Niti polovice državnega povprečja ne dosegajo občine na Goričkem (Kuzma, Hodoš, Rogašovci, Grad in Šalovci), večina ostalih občin pa dosega od 60 do 80 % državnega povprečja. Še najbolj se mu približata občini Murska Sobota (99,2 %) in Radenci (92,7 %), ki izstopata tudi po (za regijo) nadpovprečni bruto dodani vrednosti na prebivalca (Pečar 2006). O (pre)počasnem prestrukturiranju gospodarstva v regiji govorijo tudi podatki o zaposlitveni strukturi, saj je bilo še leta 2005 v storitvenih dejavnostih zaposlenih le okrog 46 % prebivalstva, v kmetijskih pa z dobrimi 13 % največji delež prebivalstva v državi (Slovenske regije ... 2007). Gospodarske družbe so še vedno izrazito delovno intenzivne, tako da stroški dela dosegajo v povprečju okrog 75 % dodane vrednosti (Pečar 2006), kar je daleč največ v Sloveniji (povprečje znaša okrog 62 %). Za dolgoročen gospodarski razvoj je spodbuden povečan obseg investicij gospodarskih družb v zadnjih letih, medtem ko so izdatki za raziskovanje in razvoj še vedno zelo skromni. Prav večje spodbujanje razvojno-raziskovalne dejavnosti v podjetjih bi lahko v prihodnosti prineslo želeni razvojni preboj.

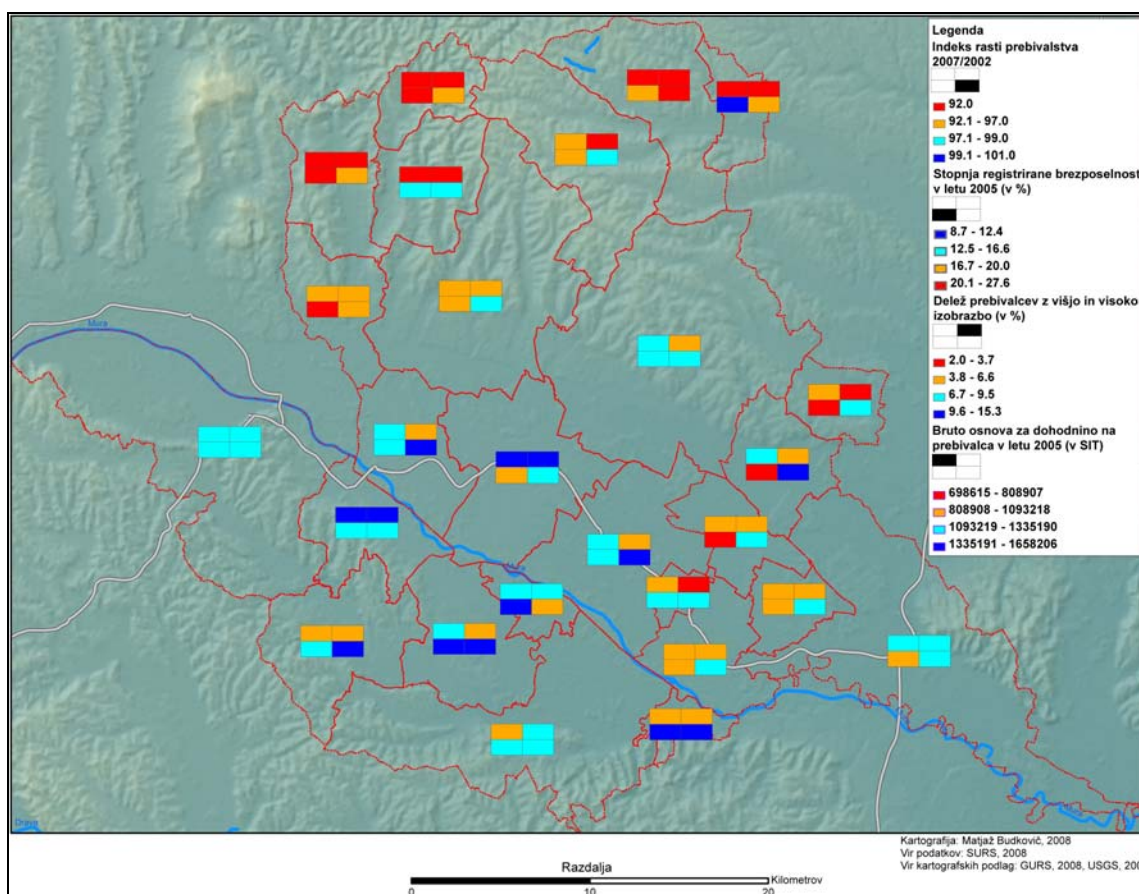
Preglednica 1: Ekonomski kazalci za Pomursko statistično regijo na začetku 21. stoletja.

Kazalec	Slovenija	Pomurje*	Ocena za Pomurje
BDP na prebivalca, 2005 (€ na prebivalca)	14.116	9.399	--
dodana vrednost na prebivalca, 2005 (indeks ravni; SLO=100)	100	41,2	--
bruto osnova za dohodnino na prebivalca, 2005 (indeks ravni; SLO=100)	100	74,2	--
delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih, 2005 (% delovno aktivnih)	53,6	45,7	-
izdatki za raziskovanje in razvoj, 2005 (€ na 1000 prebivalcev)	116.750	13.627	--
investicijska dejavnost, 2003-2005 (povprečni % investicijskih izdatkov)	14,10	13,57	+
	rang: 11-12	povprečna ocena: -1,33	

Viri: Pečar 2005; Pečar 2006; Slovenske regije ... 2007; Statistične informacije ... 2007; Statistični letopis ... 2007; lastni izračuni Opomba: *podatki so za območje statistične regije Pomurje.

Z ekonomskimi kazalci tesno povezani so socialni kazalci, ki postavljajo v ospredje osnovne demografske značilnosti, dostop do javnih storitev, vključno z zdravstveno oskrbo in izobraževanjem, ter izpostavljenost revščini in socialni izključenosti. S pomočjo izbranih kazalcev (preglednica 2) se spremlja učinkovitost doseganja višje ravni kakovosti življenja prebivalstva kot temeljnega družbenega cilja trajnostnega razvoja.

Po povprečni oceni socialnih kazalcev se Pomurska regija uvršča na predzadnje mesto, saj za njo zaostaja le Zasavska regija. Velika večina socialnih kazalcev v Pomurski regiji kaže zaostajanje za slovenskim povprečjem, z izjemo razpoložljivih stanovanjskih površin, brezposelnosti žensk in gostote poselitve. Podpovprečna gostota poselitve je ugodna z vidika nižjih pritiskov na naravne vire in raznovrstno infrastrukturo. Tudi glede gostote poselitve obstajajo znotraj regije velike razlike; denimo med redko poseljenimi podeželskimi območji Goričkega (npr. občina Hodoš z 19 prebivalci na km²) in večjimi naselji Prekmurskega polja (npr. občina Murska Sobota s 306 prebivalci na km²). Z vidika trajnostnega razvoja se v slovenskih razmerah podpovprečna rast oziroma celo upad prebivalstva v regijah vrednoti kot negativen pojav, saj nam posredno priča o (ne)atraktivnosti regije za delo in bivanje, o (ne)kakovosti življenja v njej in depopulaciji posameznih delov. V opazovanem petletnem obdobju (2002–2007) se je število prekmurskega prebivalstva skrčilo za 1,5 %, najbolj v občinah Šalovci (za 8 %), Hodoš (za 5 %), Cankova, Veržej (za 4 %), Rogašovci in Kuzma (za 3 %). Večinoma so to občine s šibkim gospodarstvom in/ali visoko stopnjo brezposelnosti (Slika 3). Razkrižje in Sveti Jurij sta edini občini v regiji, ki sta zabeležili manjši porast prebivalstva (za 1 % v celotnem obdobju). Ob vsem navedenem se prebivalstvo nezadržno stara (najhitreje v vzhodnem delu Goričkega in v občinah vzdolž slovensko-madžarske meje), saj se povečuje tudi pričakovano trajanje življenja.

Slika 3: Izbrani socialno-ekonomski kazalci za občine Pomurske statistične regije na začetku 21. stoletja.

Daljšanje trajanja življenja je vsekakor zaželeno in ni le pomemben zdravstveni pokazatelj, temveč odraža tudi številne druge družbene, ekonomske in okoljske vplive (npr. kakovost bivalnega okolja, socialnoekonomske razmere ipd.). Tudi po tem ključnem kazalcu je bila Pomurska statistična regija s 73,8 let v obdobju 1999–2003 na zadnjem mestu (Socialni ... 2006). Proučeni kazalci opozarjajo tudi na slabo izkoriščenost človeških potencialov, saj je registrirana brezposelnost regije s 17,3 % najvišja v državi, v pol ducata občin pa celo presega 20 % (Pečar 2006). Okrog polovica brezposelnih v regiji ima še posebej skromne možnosti pridobivanja zaposlitve, saj razpolaga le s I. ali II. stopnjo izobrazbe. Pomanjkanje izobrazbe dodatno zaostre probleme socialne izključenosti in revščine, ki so posledica nezmožnosti zagotavljanja zaposlitve delovno sposobnim. Na velik delež socialno izključenega prebivalstva, ki je med drugim eksistenčno odvisen tudi od tuje pomoči, kaže delež upravičencev do socialnih pomoči – leta 2005 je bilo takšnega kar 8,8 % pomurskega prebivalstva (oziroma največ v Sloveniji).

V bodoče bo pomemben omejitveni dejavnik razvoju tudi neugodna izobrazbena struktura, saj poleg močno podpovprečnega števila let šolanja na to kaže tudi majhen delež študentov v regiji – po obeh kazalcih zaseda zadnje mesto v Sloveniji. Zaostanek je zaznaven tudi v dostopnosti interneta, kot enem izmed pokazateljev razvitosti informacijske družbe, po katerem je s 44 % gospodinjstev z internetnim dostopom leta 2005 zasedala 10. mesto med statističnimi regijami (istega leta je imelo dostop do interneta denimo kar 82 % anketiranih gospodinjstev Obalno-kraške regije) (medmrežje 1).

Preglednica 2: Socialni kazalci za Pomursko statistično regijo na začetku 21. stoletja.

Kazalec	Slovenija	Pomurje*	Ocena za Pomurje
gostota poselitve, 2007 (prebivalcev/km ²)	99,6	91,2	+
rast prebivalstva, 2002-2007 (indeks 2007/2002)	101,2	98,5	--
pričakovana dolžina življenja, 1999-2003 (let)	76,2	73,8	--
povprečno število let šolanja, 2002 (let)	10,6	10,0	--
stopnja registrirane brezposelnosti, 2005 (%)	10,2	17,1	--
upravičenci do denarnih socialnih pomoči, 2005 (% prebivalstva)	4,7	8,8	--
indeks staranja, 2006 (indeks)	113,7	118,8	-
število dodiplomskih študentov na 1000 prebivalcev, 2005/2006	45	35	--
delež brezposelnih s I. in II. stopnjo izobrazbe med registriranimi brezposelnimi, 2005 (%)	40,8	51,2	--
stanovanjska površina na prebivalca, 2005 (m ² koristnih površin/preb.)	30,5	32,7	+
uporaba interneta, 2005 (% gospodinjstev z dostopom do interneta)	56	44	-
delež žensk med brezposelnimi, 2005 (%)	53,8	48,9	++
	rang: 11	povprečna ocena: -1,00	

Viri: Pečar 2006; Socialni ... 2006; Statistični letopis ... 2006; Statistični letopis ... 2007; Medmrežje 1; Medmrežje 2; lastni izračuni.

Opomba: *podatki so za območje statistične regije Pomurje.

Glavni cilj uporabe izbranih okoljskih kazalcev (preglednica 3) je ugotavljanje obsega pritiskov na okolje s strani poselitve in gospodarstva, posledičnega stanja okolja in naravnih virov, kakor tudi vrednotenje odzivov družbe z namenom zmanjševanja teh pritiskov oziroma omejevanja njihovih posledic. Med tremi proučevanimi skupinami kazalcev se Pomurska regija najvišje (na 8. mesto) uvršča ravno po okoljskih kazalcih. V primerjavi z ostalimi

regijami je prav na okoljskem področju dosegla največji relativni napredek v času med obema proučevanima obdobjema.

Preglednica 3: Okoljski kazalci sonaravnega razvoja Pomurske statistične regije na začetku 21. stoletja.

Kazalec	Slovenija	Pomurje*	Ocena za Pomurje
količina z javnim odvozom zbranih odpadkov, 2006 (kg/prebivalca)	414	289	++
kakovost površinskih vodotokov, 2003 (povprečje kakovostnih razredov na merilnih mestih)	2,45	3,2	--
kakovost zraka – koncentracije SO ₂ , 2006	...	...	++
delež zavarovanih območij, 2007 (%)	12,0	35,7	++
intenzivno obdelana zemljišča, 2000 (m ² /prebivalca)	842	3.571	--
izdatki za varstvo okolja, 2005 (% BDP)	1,87	3,97	++
gozdnote površine, 2005 (m ² /prebivalca)	6689	3672	-
delež pozidanih površin, 2005 (%)	3,98	4,58	-
stopnja motorizacije, 2006 (osebni avtomobili/1000 prebivalcev)	488	442	++
železniški blagovni promet, 1997-2003 (indeks 1997-2001/1999-2003)	108,8	88,4	--
daljinsko ogrevanje, 1997 (MW/10.000 prebivalcev)	10,60	1,71	-
živinorejska gostota, 2000 (GVŽ/ha kmetijskih zemljišč)	0,97	0,89	+
ekološko obdelana kmetijska zemljišča, 2004 (% kmetijskih zemljišč v uporabi)	3,2	0,3	--
čistilne naprave, 2006 (PE/prebivalca)	0,99	1,06	+
	rang: 8	povprečna ocena: 0,07	

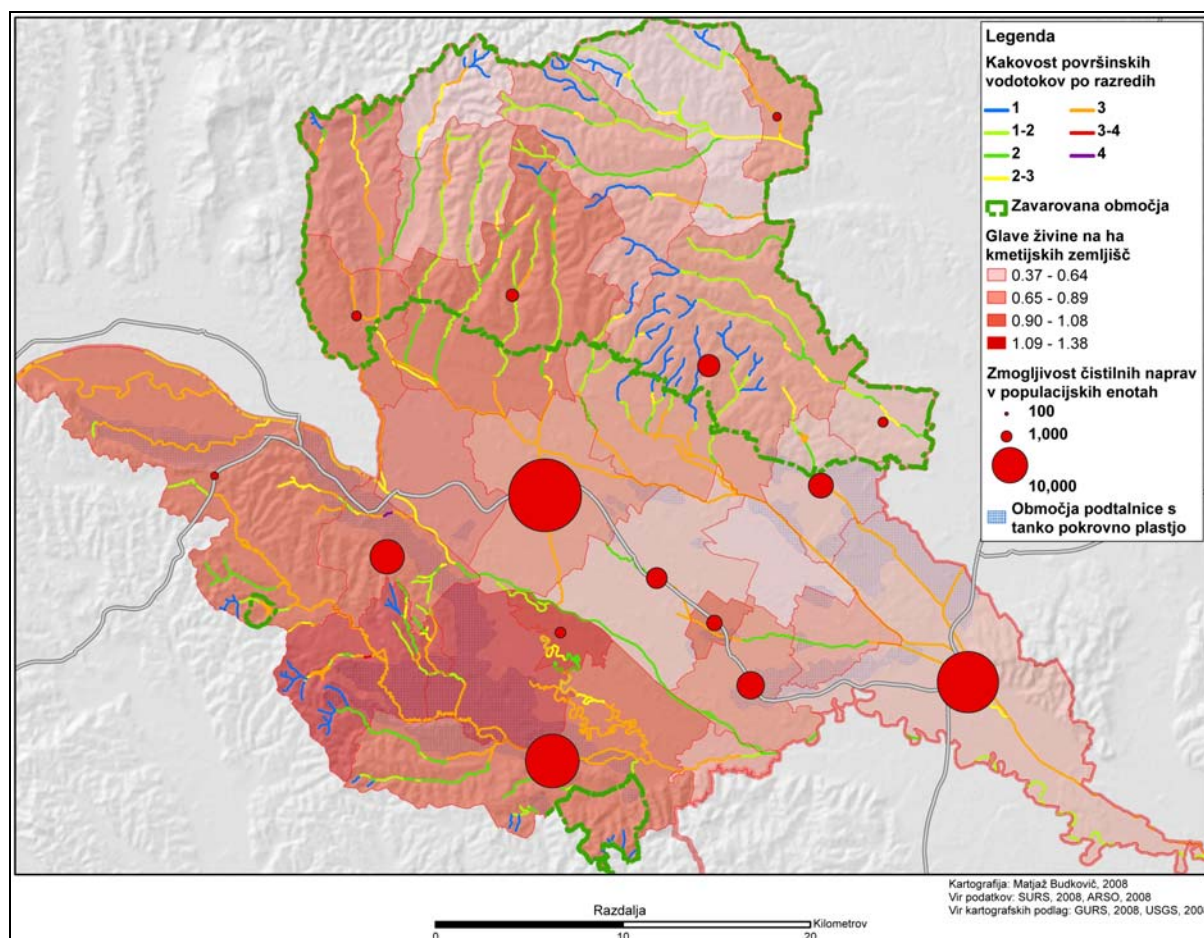
Viri: Strokovna gradiva ... 1999; Rezultati raziskovanj ... 2002; Monitoring ... 2005; Rezultati raziskovanj ... 2006a; Rezultati raziskovanj ... 2006b; Kakovost zraka ... 2007; Statistični letopis ... 2007; ARSKTRP 2008; ARSO 2008; Medmrežje 3; lastni izračuni.

Opomba: *podatki so za območje statistične regije Pomurje; ... ekspertna ocena.

Pomurska regija je med vsemi regijami najbolj kmetijsko usmerjena, kar se odraža tudi v obsežnih površinah intenzivno obdelanih zemljišč (njiv in vrtov, deloma tudi intenzivnih sadovnjakov in vinogradov); regija s 6,6 % celotne površine ima kar 28,6 % njiv in vrtov v Sloveniji (Vintar 2003). Razvita je tudi živinoreja, vendar živinorejska gostota ne presega državnega povprečja. Najvišje živinorejske gostote so v občinah Križevci, Veržej in Sveti Jurij, najnižje pa ponekod na Goričkem (občini Kuzma, Šalovci) ter Ravenskem in Dolinskem (zlasti občine Lendava, Kobilje, Dobrovnik, Turnišče in Beltinci) (slika 3). V ravninskih predelih je namreč bolj razvito poljedelstvo. Pritiski kmetijstva pomembno vplivajo na onesnaženost podtalnice s pesticidi in nitrati. Zaradi preseženih mejnih vrednosti je bila v zadnjih letih še vedno podana ocena o slabem kemijskem stanju tako imenovanega vodnega telesa Murska kotlina (Poročilo ... 2008). Tudi površinski vodotoki so v povprečju s 3. kakovostnim razredom med najbolj onesnaženimi v državi, kar je predvsem posledica slabše kakovosti manjših vodotokov (Ščavnica, Ledava). Po novejših meritvah tudi Mura vstopi v državo v slabem kemijskem stanju in jo taka tudi zapusti zaradi povišanih vrednosti adsorbiranih halogeniranih organskih spojin (AOX) (Monitoring ... 2008). K zmanjševanju organskega onesnaževanja so prispevale zlasti novo zgrajene čistilne naprave, katerih zmogljivost v regiji se je v obdobju 2001–2006 več kot podvojila (medmrežje 3).

Med okoljskimi kazalci je Pomurska regija dobila še negativne ocene zaradi nadpovprečnega deleža pozidanih površin in majhnega deleža izravnalnih območij kot so gozdovi, medtem ko je zaradi novoustanovljenega krajinskega parka Goričko v letu 2003 delež zavarovanih območij presegel tretjino površine regije in tako postavil regijo na vodilno mesto v državi.

Negativno ocenjena sta tudi dva pomembna okoljska kazalca odzivov: tako je z 0,3 % še vedno praktično zanemarljiv delež ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč, prave vloge pa ne najdeta niti daljinsko ogrevanje niti železniški blagovni promet, ki stagnira oziroma celo upada. Po drugi strani pa so se v prvih letih 21. stoletja pomembno zvišali izdatki za okolje, ki so s skoraj 4 % BDP leta 2005 uvrstili Pomursko regijo na prvo mesto med slovenskimi statističnimi regijami. Največ tekočih izdatkov in investicij je bilo namenjenih upravljanju odpadnih voda in ravnanju z odpadki. Z okoljevarstvenega vidika so med kazalci zelo ugodni tudi močno podpovprečna stopnja motorizacije (s 430 osebnimi avtomobili na 1000 prebivalcev je imela leta 2006 nižjo le Zasavska regija), ki je tesno povezana s slabšimi socialnoekonomskimi razmerami v regiji, kakor tudi relativno nizka onesnaženost zraka ter podpovprečne količine odpadkov. Veliko prednost na okoljskem področju predstavlja dejstvo, da regija ni obremenjena s staro, energetske in surovinske intenzivno industrijo.

Slika 4: Izbrani okoljski kazalci za Pomursko statistično regijo, 2002–2007.

5. Sklep

V prispevku predstavljena analiza razvojnih trendov v Pomurju izpostavlja številne zagate, s katerimi se bo morala regija soočiti v prihodnosti. Z vidika trajnostne razvojne paradigme je zagotovo najbolj očiten zaostanek Pomurja na gospodarskem in socialnem področju, medtem ko je bil v zadnjih letih primerjalno največji napredek na okoljskem področju. Kljub vsemu se Pomurje po večini izbranih kazalcev uvršča na rep lestvice slovenskih statističnih regij.

Temeljni ekonomski kazalci opozarjajo, da bo treba v regiji prednostno okrepiti gospodarstvo s spodbujanjem modernega, inovativnega in panožno raznovrstnega podjetništva, ki bo znalo izkoristiti domače potenciale (vključujoč izobražen kader, da se prepreči beg možganov) in ustvarjati višjo dodano vrednost. Slednje bi zmanjšalo tudi pretirano navezanost na tradicionalno industrijo in spodbudilo nujno prestrukturiranje gospodarstva, pri čemer bi bila ključnega pomena navezava na raziskovalno-razvojno dejavnost in čezmejno gospodarsko povezovanje. Zaskrbljujoči so negativni demografski trendi z najkrajšo pričakovano dolžino življenja v državi ter hitrim staranjem in upadom števila prebivalstva (zlasti na Goriškem in vzdolž slovensko-madžarske meje). Trende bi lahko obrnili na bolje z izboljšanjem infrastrukture na podeželju, s programi razvoja podeželja, spodbujanjem malih in srednje velikih podjetij ter dopolnilnih dejavnosti na kmetijah. Za izboljšanje socialnih razmer v regiji bo poleg zniževanja brezposelnosti (ki je neposredno povezano z ukrepi za krepitev gospodarstva) dolgoročnega pomena zlasti dvig izobrazbene ravni prebivalstva, tudi z uvajanjem novih izobraževalnih programov v sami regiji. Čeprav bo izboljševanje socialno-ekonomskih razmer v Pomurju moralo biti deležno prednostne obravnave, pa velja opozoriti tudi na nevarnost krepitve nesonaravnih praks, ki običajno spremljajo pospeševanje gospodarskega razvoja. V Pomurju je nezadovoljiva zlasti kakovost vodnih virov (tako podtalnice in površinskih vodotokov kot posledično tudi virov pitne vode), kar je med drugim povezano tudi z nadpovprečno intenzivnim kmetijstvom, zlasti še na območjih podtalnice. Pomemben cilj regionalne politike mora zato biti spodbujanje ekološke pridelave in čiščenje odpadnih voda. Poleg tega bo treba odpraviti še veliko starih okoljskih bremen, smotrno upravljati obstoječa in predvidena zavarovana območja, omejevati prometne pritiske in preprečevati neracionalno pozidavo podeželskega prostora.

Pomurska regija je v celoti potrebna precejšnjih sprememb, ki bi lahko prekinile sedanji začarani krog šibke gospodarske moči, pomanjkanja izobraženih kadrov in podjetniške iniciativnosti, brezposelnosti, negativnih okoljskih učinkov prometa, kmetijstva in poselitve ter relativno skromnih odzivov družbe na okoljske in razvojne probleme. Glavna zagata trajnostnega razvoja je predvsem v vrstnem redu reševanja zapisanih problemov in iskanju rešitev za maksimiranje socialnoekonomskih koristi in minimiziranje okoljske škode.

Viri in literatura

Kakovost zraka v Sloveniji v letu 2006 2007. Agencija RS za okolje, Ljubljana.

Medmrežje 1: http://www.ris.org/uploadi/editor/1130390072stat_regije_web.htm (15. 5. 2008).

Medmrežje 2: <http://www.stat.si/pxweb/Dialog/statfile2.asp> (10. 5. 2008).

Medmrežje 3:

http://okolje.arso.gov.si/onesnazevanje_voda/upload/File/Podatki_cistilne_za_splet2007.xls (15. 5. 2008).

Monitoring kakovosti površinskih vodotokov v Sloveniji v letu 2003 2005. Agencija RS za okolje, Ljubljana.

Monitoring kakovosti površinskih vodotokov v Sloveniji v letu 2006 2008. Agencija RS za okolje, Ljubljana.

Pečar, J. 2005: Regije 2005 – izbrani socio-ekonomski kazalniki po regijah. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

Pečar, J. 2006: Regije 2006 – izbrani socio-ekonomski kazalniki po regijah. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

Poročilo o kakovosti podzemne vode v Sloveniji v letu 2006 2008. Agencija RS za okolje, Ljubljana.

- Rezultati raziskovanj št. 777 – Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija, 2000, 2002. Ljubljana.
- Rezultati raziskovanj št. 823 – Letni pregled transporta in komunikacij 2002, 2006a. Ljubljana.
- Rezultati raziskovanj št. 826 – Letni pregled transporta 2003, 2006b. Ljubljana.
- Slovenske regije v številkah – 2007, 2007. Ljubljana.
- Socialni razgledi 2006 2006. Ljubljana.
- Statistične informacije št. 38 – Raziskovanje in razvoj, znanost in tehnologija, 2007. Ljubljana.
- Statistični letopis Republike Slovenije 2006 2006. Ljubljana.
- Statistični letopis Republike Slovenije 2007 2007. Ljubljana.
- Strokovna gradiva za pripravo energetskega plana RS s področja energetske infrastrukture – komunalna energetika (končno poročilo), 1999. IBE d.d., Ljubljana.
- Vintar, K. 2003: Okoljevarstveni vidiki sonaravnega regionalnega razvoja Slovenije. Magistrsko delo. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- Vintar Mally, K. 2006: Prednosti in omejitve uporabe kazalcev sonaravnega razvoja. Dela 27. Ljubljana.
- Vintar Mally, K. 2007: Methodology for research on the sustainability of small towns. Sustainable development of small towns. Ljubljana, Brno.
- Walser, M., Thierstein, A. 2000: Between local Agenda 21 and a "national master plan": the sustainable region. Medmrežje: http://www.raumentwicklung-tum.de/upload/Publikation/pdf/117_2_1166019564.pdf (2. 9. 2008).
- Wegener, M., Spiekermann, K. 2000: Nachhaltige Raumentwicklung: Konzept für ein interdisziplinäres Forschungsprogramm. Raumforschung und Raumordnung 58. Köln.

DILEMMAS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN POMURJE

Summary

Sustainable development as a new development paradigm of Slovenia and its regions poses many dilemmas regarding future development priorities and their implementation. In order to study development trends, identify future priorities and measure the progress made, a set of thirty-two sustainable development indicators (eight economic, twelve social, and fourteen environmental indicators) was used. In addition to the examination of individual indicators, an aggregated indicator of sustainable regional development was formed. Last available data for each indicator and each region were assessed from the viewpoint of favourability for implementing sustainable development (++ , + , – or – –). In an attempt to provide a common measure, standard deviation was used (less than 1σ : + or – ; more than 1σ : ++ or – –). The results were added together, enabling the calculation of the average value for each of three main groups of indicators (economic, social and, environmental). The final value of the aggregated indicator (i.e. sustainable regional development indicator) gives one-third weight to each indicator group. The absolute difference between the average values of the best and worst ranked region indicates that differences are greatest in the economic sphere (3.17) and relatively smaller in the social (2.66) and environmental (1.21) spheres. In comparison to previous study (analysing situation at the end of 1990s), developmental disparities among Slovenian regions widened in the social sphere and narrowed in the economic and environmental spheres (figure 1).

Further analysis focused on Pomurje (as a sample region and one of twelve statistical regions in Slovenia) and its progress in achieving the sustainable development goals. We defined sustainable regional development as a balanced economic, social, and environmental development of a region, based on a well-considered use of endogenous regional resources

(natural, human-made, social, and human) and taking into account the carrying capacity of the environment. Consequently, it is one of the possible and most desired long-term scenarios, according to which the future development of a region should be pursued. In-depth analysis of selected indicators reveals many advantages and deficiencies of current development pattern, providing some fundamental guidelines for future development efforts.

Pomurje is a border region in north-eastern part of Slovenia, extending over 1,337 km². About 122,000 inhabitants live in 27 relatively small and economically weak municipalities. In economic terms, Pomurje is among the weakest regions in Slovenia (as measured by gross domestic product per capita, gross value added per capita, and gross personal income tax base per capita). According to the situation, strengthening of the economy should be the first priority, promoting modern, innovative and diversified entrepreneurship, taking benefit of regional resources (including educated workforce in order to prevent brain drain) and achieving higher value added. Closer relations with development and research institutions as well as seeking for the possibilities of cross-border economic cooperation should play vital role in economic re-structuring. Unfavourable are also demographic trends in Pomurje with the lowest life expectancy in the country, rapid ageing and gradual decreasing of the population (especially in Goričko area and along the Slovenian-Hungarian border). In order to halt these processes, additional sources of income in the countryside will have to be provided and infrastructure will have to be improved. Directly related to the measures for the strengthening of the economy is unemployment reduction (with about 17% unemployment rate is currently the highest in Slovenia). In addition, raising of the education levels is of long-term importance. However, higher level of economic and social welfare should not be achieved at the expense of environmental deterioration. Regarding environmental protection, priority task in the region should be to protect water sources (rivers and groundwater) and improve their quality. Appropriate measures include waste water treatment and reducing agricultural intensity, particularly in the areas of groundwater aquifers. Other environmental tasks include the promotion of ecological farming, remediation of old environmental burdens, sustainable management of existing and planned protected areas, and endeavours to cut transport pollution levels and stop the spreading of built-up areas into countryside.

In the long run, only balancing economic, social and environmental requirements will enable the region to find a way out of the present vicious circle of economic weakness, lack of educated workforce and business incentives, unemployment, negative environmental impacts of traffic, agriculture and settlement, and relatively poor responses of society to environmental and developmental problems. Therefore, dilemmas of sustainable development do not refer to the above mentioned priorities, which are mainly undisputed. They are mainly about the sequence of problem solving activities and about finding ways of maximizing socio-economic "benefits" and minimizing accompanying environmental "costs".